

ПЕТКО ТОДОРОВ

СПОМЕНИ

chitanka.info

Преди няколко години замръкнах в едно непознато полянско село. Беше късна есен, трябаше да намеря хан или кръчма да пренощувам. Като се лутах нагоре-надолу, видях един старец и се доближих да го попитам. Той беше се спрял самичък до вратите си, тъкмо наканен да се прибира. Изгледа ме мълчаливо, после отвори вратата, кимна ми с тояга и едва с половин уста додаде: „Ела у дома.“ Ний влязохме в широк, постлан с плочи двор, който беше цял покрит с жълти орехови листи. На една страна бълбеше стара схлупена чешма, край нея само два-три безмълвни кипариса: тъмнозелените им листа изглеждаха като че ръждясали от есенните влаги. Ний завихме нататък към високия чардак. Ни по двора, ни пред къщи ни срещна някой: сякаш влязохме в турска къща. Изкачихме се по стълбите, старецът ме введе в одаята: там намерихме само жена му. Една попрегърбена старица, със сбръчкано мургаво лице, очите ѝ — тъмни и будни, светеха още като на млада. Тя бе по-гостолюбива: вдигна възглавница, покани ме да седна и щом разбра, че ще остана у тях тая нощ, разтича се да приготви за вечеря.

После се научих — откакто се оженил и най-малкият им син, те били останали съвсем сами. Широката турска къща, дето по едно време не можела да ги побере всички, пак заглъхнала, както когато я откупили от турчина и влезли в нея. Нямамо вече кой да им се пречи наоколо, нямамо кой да ги стеснява. Цял ден и двамата се въртели насам-нататък и сами не знаели за какво да се хванат.

По навик сутрин ще станат, още несъмнано — той излязвал малко да заобиколи из село, тя поразтребвала из къщи, нахрани пилета, патки и подир някой час един отсам, други оттатък, повръщали се, пак ще се съберат. Напред, докато не били захванали още да подрастват децата, не намервали време да си продумат. Той със зори излязвал на нивата, тя само тичала да разтребва из къщи и никога нищо не се виждало у тях на мястото си. Един по един синовете поели работата от ръцете на баща си, отделил се всеки, старите останали да се гледат помежду си. — Не дошел още обед, не са гладни, но няма какво да правят — ще седнат да ядат. Подир пладня той се изстъпи на пътния праг, облегне се на рамо, или пък излезе и се залута нанякъде. Тя тръгне из къщи, повлече след нея опашка сивата котка, обикалят от одая в одая. Тук възглавница обърне наопаки да не вехтее, покривка там обтегне да завие някоя купчина дрехи, всичко скътано и прибрано

— какво да го прави, кому да го показва? Само да има с какво на работа да се намира. — А пък сякаш мръкване няма... От училище с буквари под мишница дотърчи малко внуче, завърти се около баба си, колкото да ѝ залъже очи, и пак се втурне тичешком навън. Понякога съседка надзърне през вратата, да се допита за нещо, побъбрат туй-онуй, как било, що било из махалата — отиде си и тя. Сгърне ръце старата сред къщи, доде си и стария, изправят се и двамата и стоят. Прозее се тя, разчекне уста, прозее се и той: „Захваща насън да ме прибива...“ „Ами какво ще правиш пък нощес...“ — обадят се сякаш един на други и пак млъкнат.

Като чука черкова за вечерня, тогава ще турят тенджерата на огъня — по три дни топлели една и съща гозба и не можели да я изедат. — Седнат на едина край на параята, пощипне той с два пръста хляба, тя едвам преполви с вилица късче в саханката... не е то вече, както беше! Да се струпат на параята деца, не се побират. Това дърпа отсам, онова пресяга пред него, докато им подаде гозбата да потопят хапка с мъжа си, те очистят всичко и пак обръщат светнали очи към нея. Баща им хем му е драго, като ги гледа как сладко му ядат хляба, хем на ставане от параята все ще се престори да ги изхока: „Лапате като вълци, бре! Нищо ви не поспорява...“

Сега само си изваждал лулата, натъпквал я и се отдръпвал мълчаливо в къта. Тя ще вдигне параята, повърне се, пристисне сухи клоне в другия кът — тъй си и двамата стъкнали огнището, тъй си останали на старини да го вардят. Сивата котка ту се облизва покрай тях, ту пък се изправя сред къщи, събере четири крака, присвие тънък корем нагоре и се изкриви като кобилица.

— Слязохме с колата тук. Все ми е на ум... — зачовърквала понякога старата из спомени, прибивала приказка, погледвала мъжа си, като че ѝ се искало да го изпита за всичко, що е потулил в сърце от едно време. Но той, потопил дългнесто лице в тютюневия пушек, гледал отпреде си късата луличка, понатисвал с палец огъня, сякаш да я не чува.

И тъй те си били вече навикнали всякога.

Тази вечер, според мене, като че беше се отворила по-голяма охота и на двамата. Наядоха се, извади пак мълчаливо лула старецът, примъкна се в къта — отдръпнах се, седнах насреща му и аз. Отвън есенните ветрове като нехайни момчетии се въртяха около къщи,

подсвиркваха и един след друг се запиляваха бозна накъде. Помежду ни, тъкмо срещу огнището, се беше простряла сивата котка, а някъде край нас самотен щурец свистеше и като да захвана да унася и двама ни на сън.

Старицата разтреби тарелите, повърна се и седна до котката срещу огъня.

— Ти откъде си? — се обърна къмто мене тя.

— Не съм тъдявашен. Горе от Балкана.

— Аз го познах — извърна се тя към мъжа си. — Щом го доведе, и го познах, че е нашенец.

— Планинеца навред си личи — извади само лула из уста той и пак я турна.

— И ний сме горе от Балкана — прибърза да ми кимне като на свой старицата...

— То тука в полето, където се обърнеш, пълно с нашенци — додадох аз. — Вий отколя трябва да сте се преселили.

— Че още, казва се, млада булка бях — се оживи тя, тъмните ѝ очи просветнаха и блага усмивка разпръсна бръчките по слабото ѝ лице. Помълча, обърна се и зареди изведнъж, като че отдавна чакала някого да си открие сърцето. — Както бях си надиплила прикята у свежървини си, не бях я никак побутвала, тъй я нахвърлих през прозореца в колата... Като казаха: — турците идат, бягайте! — всеки дръпна каквото му попадна подръка и един с един не се видяхме из къщи. Мъж ми беше отишел при русите на моравата. Доде си запрегна изведнъж биволиите — едвам го стигнах с две възглавници на вратника. Хвърлих ги в колата, подаде ми остена, дръпна той синджирите, тръгнахме през село: е-е, там до една чешма видяхме Светогореца, един беше се проседнал от живеница — само той останал... Доде завием навън, от другия край по покривите зачаткаха куршумите... Ти си млад, не ще да помниш. Ама този, който го е патил...

Над нашето село имаше една висока рътлина — забърза увлечена тя, като че се боеше да не би мъж ѝ да я не остави да си доизкара приказката. — Тъкмо да поемем въз рътлината, закандилкаха крака ония биволи: рекох, не можем убягна. Без калимявка един калугер прихвуча край нас на кон: „Разпрягайте колата, бързайте, ще ви настигнат!...“ Аз толкоз да се блъскам подир прикята си, всичко, каквото ми са дали мама и баба — да го оставя на пътя... Пък по

ридове, по могили навалял свят — да ти се слиса главата! Оттука тези подкарали овце, те се плашат, пилеят се, не могат да ги завърнат; оттам онези потеглили с кола право през нивата — класове избуяли, закриват ги, — те дърпат волове, вървят. Майка, изкачила рътлината, сетила се за детето си, повръща се и си скуби косата; там пък под някоя трънка оставено пеленаче вреци... Колкото вървим към клисурата, толкоз навалят хора отвред.

Възлязохме рътлината, хванахме кривините, зад тях имаше едни тепавици. Не бяхме дошли до тепавиците, като взеха да ни застигат пък ранените — няма накъде да се разминем. Нашето преселване, то е паметно. Цял свят тогази наопаки се обърна. Имала глава да пати — ех какво ще правиш!... На тепавиците намерихме нашите. То като се струпали хора, добитък, от тук до таме не се пристъпва. Дядо ми си разпрегнал колата до два воденични камъка, нашите насядали на процепа, викат и нас да останем при тях. — „Аз вече натоварих колата. Ако щеш, върви подире ми!“ — сропа ми се мъж ми и аз какво да правя. Целунах на мама и на дядо ръка, вдигнах пак остена и подбрах биволите след него. Сякаш му беше тогаз докривял света — намръщил се, напушил се, тръгнал... Аз само побутвам биволите изотзад и ме е страх да му продумам. — Вече беше захванало да се смръква. Притъмня, влязохме в клисурата. Едни, дете вървяха пред нас, спряха на тая воденица, други, отподире ни, намериха място по-нататък на втора, трети пък, забележат нейде по пътя полянка, ще завият коля на търкало и разпрегнат. Само ний вървим — той никъде не отбива и аз, като го виждам такъвзи, не смея да му кажа. Не се спряхме цяла нощ. На сутринта гледам: ни някой ни застига отподир, ни някой ни срещне. Останали сме само двама. Подзели сме се, къде ще ни изведе тоя път?... Докато вървахме из клисурата — балканския път, какъвто си е съдран от пороите, — тук в яма се бутурясат колата, таме колелетата заскрибучат по камънака: все нещо бари хлопа наоколо, обажда се — като да те раздумва. Ама към пладня, като излязохме от клисурата да настана полето, млъкнаха онези кола и на мене сякаш ми се склучи сърцето. Пък като заплаках! Толкози ми мина през главата, дотам не ми се намокри окото, че там, защото млъкнаха колата!... Аз плача, пък той само още по-сърдито дърпа синджиците, не се избръща и попържа: „За камъните ти ли е домиляло?... Какво си се разплакала? Защо плачеш?..." — Хе, мина, като че не е било... Седим сега двама,

разправям го на стария, той ай тъй мълчи и не продумва. Пък мене все ми е да си го спомня, да си го приговоря с някого. Мъка е, теглила съм я, ще я забравя ли?

И двамата извърнахме очи към планинеца. Този път, защото, види се, имаше и люцък помежду им, той се наведе, подаде лице през тютюневия пушек и като никога промърмори:

— Защо приказваш, като не знаеш какво ми е било на мене тука!

После си отърси лулата о дланта, извади кесия с тютюн, натъпка я и подхвана, без да погледва ни жена си, ни мене:

— Като ти причернее и пред очи веднъж, да ти стане тясно по света, ще вървиш не, ами — от Балкана, през Клисуре, през полето — и няма никъде да те побере. — То аслъ, когато таквази изскуби човека с корените му да го подеме, може чак на другия край на света да го завлече. — Ще ми плачеш за камъните, че млъкнали колелетата: като хлопаха по-напред, проумя ли нещо? Пък аз ги слушах, на мене ми разправяха — ай тъй тромо, смотолевено, каквато си е била нашата от памтивека — от край до край ми го разправяха. Кога похлопват като пречупени криле канатите, лъоките, като се удрят с тях, или прискрипват колелета, не е то току-тъй. В полето не ги е чул. Какво има тук, че да разправят? Нагоре, нашата нататък е вървяла. Като моите кола: зарязвала е тук, подемала се там, струпаряла се е и все по този каменист път. Иска човек да е пребродил навред Балкана, да им разбира от приказката.

Старецът пак потегли от късата си луличка и замлъкна.

— Както квачка къта под криле пилците си, тъй сме тичали всички да се крием под тъмните дебри на Балкана — вмесих се и аз да продължа разговора. — Сега вече всичко се урна от върховете му презглава надолу. Запустяха старите заселища на планинците. А едно време, когато родът ни съвсем осиротял, не му останало нийде на никого да се надява, тогава един Балкана бил, който като свой го приютил да го не заличат от лицето на земята. И цели векове не го оставил — вардил го от душмани в горите си, крепял го във вярата му, от безплодните му каменисти гърди сме се кърмили всички.

Не бях дорекъл още реч, и старецът бързо замахна насам-нататък с глава:

— Дето и да срещнеш планинеца, личи! И по стан, и по приказка. Като син в стопанска къща раждан. Майка и баща когото са

отгледали. Той себе си познава. Познава и своите и все се държи на цената си. Врат няма да го видиш да преклони. Полянеца — всичко му е дошло наготово. Имотни са и по-богати. Ама гледай го: на хан порасъл. Загубил и себе си, и своите. Люцък, кой отде се показал, все него блъскал като ратай...

Той се отдръпна и потопа глава в пушек, облегна се о стената и тихо, като че на себе си, захвана. По него мигом замлъкналия щурец засвири отново някъде из къта и дремливата му свирня се излекомо преплете с приказката на стареца.

— Полянеца... знае ли той като нас какво е да излезе напролет някой ден, да обходи нивята, пък да се спре отнейде да погледне ридове и падини надолу, хи-и-и! Тучна зеленина, току-що завила угарите, из котловини, покривите на селата плувнали в облаци разцъфтели дървеса, пък околоръст притихнало, сякаш господ отново ще се ражда... Откакто сме слезли тука, в шетня и залисия не ми е останало време да се спра някога, да погледна. Горе, момче бях, по цял ден съм се прехласвал на хубост да се радвам. И тъй самичък си, цял си — не са те раздърпали на хиляда страни, — гледаш, гледаш и сещаш вече как ти се пълни и прилива... Ами които по върховете имат къшла лете... Вечер издоят, месечко изгрее, по горски поляни падне росата — изкарай овците на някоя поляна, изстъпи се на по-височко място, па си извади кавала. Наоколо глъхнали горите, казват, в такова време вили и самовили бродят край овчари — надуй кавала, от нищо да не те е страх. Ти свириш, стадото хрупа и се върти по поляната, пък Балкана — той е зад тебе. Възмогнал се, светнал, слуша песента ти... Към полунощ напасат се овците, завърнеш ги в кошарата, пък се изтегнеш настрана в колибата под дебелия ямурлук. Тогава пък гората поема. Сякаш досега дървесата са се спотайвали. Сега що са дозели от песента ти, захващат да го предават едно на друго. Затвори очи, слушай пък ти. Как дърво на дърво поверява всяка дума. Шепота отминне, спотаи се в далнини и всичко глъхне. Подире някъде отново се повърне, чуваш го: иде насам. Как го повторят буките и клони тежки въздишат с него...

— Ами пък зиме, когато навали сняг по сипеи и партини, дебели преспи затискат селото в долчинката: едвам сам-там по покриви кумините дишат... Като се смръкне да се изстъпи вълкът горе на рътлината да завие над къщите: наоколо никой на никъде не помръдва,

мрътвина. В потъмнялото небе само една звезда и сякаш и тя трепери от студ. Той като протегнал рунтав дебел врат към звездата да заплакал... Както е събрана челядта край огнището, спират и приказки и работа вълка да слушат. Имаше стари хора, по неговото баучене можаха да ти кажат: спорна ли ще бъде годината с агнета, ще подрани ли пролетта или пък дали ще има мор по добитъка... Звездата на вълка, вълка на човека — проумяваха се помежду си там; подсецаха се един други...

— Хлопаха колата, хлъзгаха се колелетата по съдрания път — оплакваха ни живи... — Обърна се планинецът пак към мене. — Какво време беше дошло тогава, този, който ни е крепил през толкова усилни години, него да оставим. На него обърнахме ний гръб... Подире, като се замири, не ми даде сърце да отида. Купих от един турчин тази къща с имота му — той беше се изплашил да бяга: без пари щу ми я не остави. Които се върнаха, казват и пепел на огнищата си не намерили. Някои се полъгали — останали. Ама и подир година-две и техните синове ги видях се спуснаха насам. Всички ни помами полето.

— Кой знае какво е сега горе, излязвал ли си да видиш? — Там, дето са били колиби, села — навред къпина е покрила развалините; от нищо следа няма. Някоя пролетна вечер, по стар навик, орляк гарвани, като се завие да приграчи над тополите на запуснатия ни параклис, той ще спомни какво е било някога. А пък Балкана! Хе-е-е, и днес го гледах от могилата, като се синее, посърнал нататък. Мъглите се повлекли вече по него и той през тях, сякаш през облаци, се надига от по-високо да надникне насам — да види де му са разпръснатите пилци, димят ли комините им още... Да ги види!

Замахна с ръка той и без да довърши реч, затърси пак лулата си о дланта. Старицата, както беше пристиснала колене, се приведе още пониско над тях. А щурецът продължаваше да свисти, сякаш той да доизкарваше недовършената приказка на стареца.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.